

modo? E. Quia quod senescit corpus, quamvis in juvene, non potest negari pati aliquid, idque cum scimus, non latet animam quiddam quod patitur corpus, neque tamen ullo sensu percipi potest: nam nec video me modo senescere, neque id auditu, aut olfactu, aut gustatu, aut tactu sentio. A. Unde ergo illud nosti? E. Ratione id colligo. A. Quibus argumentis ratio tua nititur? E. Quod alios video senes, qui ut ego nunc sum, juvenes erant. A. Nonne sensus est, quo eos vides, unus de quinque? E. Quis negat? Sed ex eo quod illos video, me quoque cum id non videam, conjecto senescere. A. Quid verborum ergo illi definitioni, quo perficiatur addendum putas, cum sensus non sit, nisi non lateat animam corporis passio, nec tamen ita ut eam per aliam passionem, aut per aliud quodlibet intelligat? E. Dic quæso istud paulo planius.

CAPUT XXV.

Definitio quomodo examinanda.

XLVII. A. GERAM tibi morem, et multo libentius retardanti quam festinanti: sed fac totus adsis: valebit enim hoc ad plura quod dicam. Definitio nihil minus, nihil amplius continet, quam id quod susceptum est explicandum, aliter omnino vitiosa est. Utrum autem hujusmodi vitiis careat, conversione exploratur, quod his exemplis tibi fiet apertius. Si enim me rogares quid esset homo, et eum hoc modo definirem: Homo est animal mortale: non continuo quia verum dictum est, etiam definitionem probare deberes, sed superposita ei particula, id est, omnis, convertere illam et intueri, utrum etiam conversa vera esset:

hoc est, utrum quemadmodum verum est, Omnis homo animal mortale est, ita esset verum, Omne animal mortale homo est; quo aliter invento, improbare definitionem propter illud vitium quo aliena comprehendit: non enim solus homo est animal mortale, sed etiam quævis bestia. Hæc igitur hominis definitio perfici solet, cum additur mortali rationale: nam homo est animal mortale rationale, atque ut omnis homo animal rationale mortale est, ita omne animal rationale mortale homo est. Plus continendo ergo superior definitio vitiosa erat, bestiam enim cum homine continebat: ista perfecta est, nam et omnem hominem, et nihil plus quam hominem tenet. Tenendo autem minus, ita vitiosa est si addas grammaticum: quanquam enim omne animal rationale mortale grammaticum homo sit, plures tamen homines, qui grammatici non sunt, hac definitione non continentur: et ob hoc ista per primam illam propositionem falsa est; cum autem convertitur, vera. Falsum est enim, Omnis homo animal rationale mortale grammaticum est: sed verum est, Omne animal rationale mortale grammaticum, homo est. Cum autem neque per primam propositionem, neque per conversionem enuntiata vera est, his singulis est profecto vitiosior: ut sunt istæ duæ, Homo est animal candidum, aut, Homo est animal quadrupes. Nam et si dicas, Omnis homo animal candidum est, aut animal quadrupes, falsum dicis, etsi convertas. Sed hoc inter se differunt, quod illa prima in aliquos homines cadit, nam plerique sunt homines candidi; hæc altera in neminem, non enim quisquam homo quadrupes. Hæc pro tempore ad explorandas definitiones didiceris, quemadmodum propositione atque conversione judicentur: sunt alia multa de hoc genere quæ docentur, et verborum plena et tenebrarum, quæ paulatim ubi opportunum videbitur, conabor ut discas.

XLVIII. Nunc converte animam ad illam definitionem nostram, et eam peritior cum discussseris corrige: inveneramus enim eam, cum definitio sensus esset, complecti aliud quod sensus non esset, et ideo non esse cum convertitur veram. Fortasse enim verum est, Omnis sensus passio corporis est animam non latens; ut verum est, Omnis homo animal mortale est: at ut falsum est, Omne animal mortale homo est, quia id est et bestia; ita falsum est, Omnis passio corporis non latens animam, sensus est, quia nunc nobis ungues crescunt, nec animam latet, id enim scimus, neque id sentimus, sed conjectatione cognoscimus. Quemadmodum ergo illi definitioni hominis, ut perficeretur, additum est rationale, quo addito bestiae, quae simul continebantur, exclusae sunt, nihilque praeter hominem, atque omnem hominem tali definitione comprehendimus, nonne censes aliquid etiam huic addendum esse, quo inde se jungatur quod tenet alienum, nec quidquam in ea nisi sensus, et omnis sensus intelligatur? **E.** Censeo quidem, sed quid addi possit ignoro. **A.** Sensus est certe omnis passio corporis non latens animam: sed converti non potest haec enuntiatio, propter passionem illam corporis qua vel crescit vel decreseit scientibus nobis, id est, ut non lateat animam. **E.** Ita est. **A.** Quid, haec passio per se ipsam non latet animam, an per aliud? **E.** Per aliud plane: aliud est enim videre ungues majores, aliud scire quod crescant. **A.** Cum ergo crescere ipsum sit passio, quam nullo sensu attingimus, magnitudo autem illa quam sentimus, eadem passione facta sit, non ipsa sit passio, manifestum est talem passionem non per se ipsam scire nos, sed per aliud. Si ergo non per aliud animam non lateret, nonne sentiretur potius quam conjiceretur? **E.** Intelligo. **A.** Cur ergo dubitas quid illi definitioni sit addendum? **E.** Jam video sic esse definiendum, ut sensus sit passio cor-

poris per se ipsam non latens animam: nam et omnis sensus hoc est, et omne hoc, ut opinor, sensus est.

CAPUT XXVI.

Scientia et ratio num in bestis?

XLIX. A. Si hoc ita est, fateor definitionem esse perfectam. Sed tentemus eam, si placet, utrum illo secundo vitio non vacillet, quo illa hominis, cui grammaticum est additum. Nam meminisse te oportet, quod esse hominem dictum: est animal rationale mortale grammaticum; eoque peccare istam definitionem, quod conversione vera est, cum prima enuntiatione sit falsa. Namque falsum est, Omnis homo animal rationale mortale grammaticum est; quamvis verum sit, Omne animal rationale mortale grammaticum homo est. Ergo ideo vitiosa est haec definitio, quod nihil quidem praeter hominem, sed non omnem hominem tenet: et haec fortasse talis est, de qua velut perfecta gloriamur. Quanquam enim omnis passio corporis per se ipsam non latens animam sensus sit, non tamen omnis sensus istud est. Quod sic intelligas licet; bestiae nempe sentiunt, ac pene omnes quinque illis sensibus vigent, quantum cuique natura tributum est: an tu id negabis? **E.** Nihil minus. **A.** Quid, hoc nonne concedis, scientiam non esse nisi cum res aliqua firma ratione percepta et cognita est? **E.** Concedo. **A.** At bestia ratione non utitur. **E.** Et hoc concedo. **A.** Non igitur

¹ In veteribus editis caput male incipit ad verba sequentia: *A. Quid, hic nonne concedis*, etc.

scientia cadit in bestiam : cum autem non latet aliquid, utique scitur : non igitur sentiunt bestiae, si omnis sensus est cum passio corporis per se ipsam non latet animam : sentiunt autem, ut paulo ante concessum est : quid ergo dubitamus illam definitionem improbare, quae omnem sensum circumplecti minime potuit, siquidem bestiarum sensus exclusus est?

L. E. Fateor me deceptum, cum tibi concessi scientiam tunc esse cum aliquid firma ratione percipitur. Solos enim homines cum hoc rogabas intuebar : nam neque possum dicere ratione uti bestias, nec eis possum scientiam denegare. Sciebat enim, ut opinor, dominum suum canis, quem post viginti annos, recognovisse perhibetur¹, ut taceam de caeteris innumerabilibus. A. Dic mihi, oro te, si duae quaedam res tibi proponantur, una ad quam perveniendum sit, altera per quam pervenire possis, quam istarum pluris pendis, et quam cui praeponis? E. Quis dubitat eam praestare ad quam sit perveniendum? A. Ergo cum sint duae res quaedam, scientia et ratio, per scientiam pervenimus ad rationem, an per rationem ad scientiam? E. Utraque res sibimet, quantum arbitror, ita nexa est, ut per alterutram ad alteram perveniri possit. Namque ad ipsam rationem non perveniremus, nisi ad eam perveniendum esse sciremus. Praecessit ergo scientia, ut ad rationem per eam perveniremus. A. Quid, ad ipsam scientiam quam dicis praecedere, sine ratione pervenitur? E. Nunquam hoc dixerim : nam est ista summa temeritas. A. Per rationem igitur? E. Non ita est. A. Ergo per temeritatem? E. Quis hoc dixerit? A. Per quid igitur? E. Per nihil, quia scientia insita est nobis.

LI. A. Oblitus mihi videris, quid inter nos superius convenerit, cum rogassem utrumnam putares tunc esse

¹ Odysseæ β.

scientiam, cum res aliqua firma ratione percipitur. Nam respondisti, ut opinor, hanc tibi videri humanam scientiam : nunc vero dicis posse hominem habere aliquam scientiam, cum rem nulla ratione perceperit. Quis autem non videat nihil sibi adversius esse, quam ista duo sunt, et non esse scientiam nisi cum res aliqua firma ratione percipitur, et esse cujusdam rei scientiam nulla ratione perceptae. Itaque nosse cupio, utrum horum eligas, nam utrumque verum esse nullo pacto potest. E. Hoc eligo quod paulo ante dixi : nam illud superius temere me dedisse confiteor. Cum enim ratione inter nos verum quaeramus, idque fiat rogando et respondendo, quomodo posset ad summam pervenire qua concluditur ratio, nisi prius aliquid concederetur? Concedi autem recte qui posset quod nesciretur? Ita ista ratio nisi inveniret in me aliquid cognitum, quo innitens ad incognitum duceret, nihil omnino per illam discerem, nec eam prorsus rationem nominarem. Quamobrem frustra mihi non assentiris ante rationem necessario esse in nobis aliquam scientiam, unde ipsa ratio sumat exordium. A. Geram tibi morem, et te quidem ut institui, quoties aliquis dati poenitet, emendare permittam : sed ne quaeso abutaris ista licentia, et negligenter cum interrogo attendas, ne assidue male concessa, etiam de iis quae bene conceduntur, dubitare te cogant. E. Perge potius ad caetera, quamvis enim addam vigilantiae meae quidquid possum, nam et me pudet de sententia cadere toties, nunquam tamen deterrear pudori huic reniti, et lapsum meum te praesertim manum dante corrigere. Neque enim est ideo suscipienda pertinacia, quia optanda constantia.

CAPUT XXVII.

Ratio et ratiocinatio.

LII. A. PROVENIAT tibi plane ista constantia quam citissime potest, ita mihi placitam sententiam protulisti. Sed nunc fito quam præsentissimus ad ista quæ volo. Quæro enim abs te, quid tibi interesse videatur inter rationem et ratiocinationem. E. Non satis valeo ista discernere. A. Hoc ergo intuere, utrum existimes homini jam adolescenti, vel viro, aut (ut omnem ambagem auferam) sapienti sine intermissione inesse rationem, dum mente sanus est, sicut bonam valetudinem corpori, dum peste ac vulneribus caret: an sicut ambulare, sedere, loqui, modo inesse, modo deesse. E. Sanæ menti semper puto inesse rationem. A. Quid hoc, dum per ea quæ conceduntur ac manifesta sunt, vel interrogando alium, vel connectendo alia, perducimus nos ad alicujus rei cognitionem, videtur-ne tibi aut nos, aut quivis sapiens semper facere? E. Non semper: non enim semper homo quilibet aut sapiens quantum opinor, vel secum vel cum alio quærit aliquid disserendo: nam qui quærit, nondum invenit: ita si semper quærit, nunquam invenit. Sapiens autem jam invenit, ut nihil aliud dicam, vel ipsam sapientiam, quam cum esset stultus disserendo fortasse, aut quoquo modo alio poterat, requirebat. A. Recte dicis: quare intelligas volo non esse istam rationem, dum per ea, quæ conceduntur atque cognita sunt, ad aliquid incognitum ducimur: hoc enim non semper, ut jam consensimus, inest menti sanæ; ratio autem semper.

LIII. E. Intelligo; sed quorsum ista? A. Quia paulo ante dixisti, propterea me tibi debere assentiri scientiam nos habere ante rationem, quod cognitio aliquo nititur, dum nos ratio ad incognitum ducit: nunc autem invenimus non rationem vocandam esse dum hoc agitur: non enim sana mens agit hoc semper, cum semper habeat rationem: sed recte ista fortasse ratiocinatio nominatur, ut ratio sit quidam mentis aspectus, ratiocinatio autem rationis inquisitio, id est, aspectus illius per ea quæ aspicienda sunt motio. Quare ista opus est ad quærendum, illa ad videndum. Itaque cum ille mentis aspectus, quem rationem vocamus, conjectus in rem aliquam, videt illam, scientia nominatur: cum autem non videt mens, quamvis intendat aspectum, inscitia vel ignoratio dicitur. Non enim et his corporalibus oculis omnis qui aspicit videt, quod in tenebris facillime animadvertimus. Ex quo liquet, ut opinor, aliud esse aspectum, aliud visionem, quæ duo in mente rationem et scientiam nominamus: nisi quid te adversus hæc movet, aut parum dilucide ista distincta arbitraris. E. Per mihi hæc distinctio placet, et libenter assentior. A. Vide ergo nunc utrum nos aspicere putes ut videamus, an videre ut aspiciamus. E. Hinc vero ne cæcus quidem quisquam dubitaverit, aspectum esse propter visionem, non visionem propter aspectum. A. Fatendum igitur visionem pluris quam aspectum esse pendendam. E. Fatendum omnino. A. Ergo et scientiam pluris quam rationem. E. Consequens video. A. Placet-ne tibi meliores aut feliciores esse hominibus bestias? E. Avertat Deus tam immanem amentiam. A. Recte sane exhorruisti; sed ad id nos cogit sententia tua: dixisti enim eas habere scientiam, et non habere rationem. Rationem autem habet homo, per quam vix ad scientiam pervenitur. Sed ut concedam facile perveniri, quid nos adjuvabit ratio, ut bestiis

nos anteponebimus, cum illæ habeant scientiam, et hanc pluris quam rationem pedendam esse comperitum sit?

CAPUT XXVIII.

Bestiæ vim sentiendi habent, non scientiam.

LIV. E. Cogor omnino aut scientiam bestiis non concedere, aut nihil recusare quin mihi merito anteponatur. Sed quæso explica illud, quod de cane Ulyssis commemoravi, qualenam sit: nam ejus admiratione commotus tam inaniter latravi. A. Quid autem hoc putas esse, nisi vim quamdam sentiendi, non sciendi? Sensu enim nos bestiæ multæ superant, cujus rei causam non hic locus est, ut quæramus: mente autem, ratione, scientia, nos illis Deus præposuit. Sed ille sensus ea quibus tales animæ delectantur, accedente consuetudine cujus magna vis est, potest discernere, atque eo facilius, quod anima belluarum magis corpori affixa est, cujus illi sunt sensus quibus utitur ad victum voluptatemque, quam ex eodem illo corpore capit. Humana vero anima per rationem atque scientiam, de quibus agimus quod sunt ista longe præstantiora sensibus, suspendit se a corpore quantum potest, et ea, quæ intus est, libentius fruitur voluptate, quantoque in sensus declinat, tanto magis similiorem hominem pecori facit. Inde est quod etiam pueri vagientes, quanto alieniores a ratione sunt, tanto facilius discernunt sensu etiam contactum conjunctionemque nutricum, nec odorem aliarum possunt sustinere, cum quibus consuetudo non fuit.

LIV. Quamobrem quamvis aliud ex alio incidit, liben-

ter tamen in eo sermone demoror, quo admonetur anima, ne se ultra quam necessitas cogit refundat in sensus, sed ab his potius ad se ipsam colligat, et repuerascat Deo: quod est novum hominem fieri, veterem exuto, a quo incipere propter neglectam Dei legem certa est necessitas, quo neque verius neque secretius quidquam Scripturis divinis continetur. Vellem hinc plura dicere, ac me ipsum constringere, dum quasi tibi præcipio, ut nihil aliud agerem quam redderem mihi¹, cui me maxime debeo: atque ita Deo fieri, quod ait Horatius, Amicum mancipium Domino. Quod omnino fieri non potest, nisi ad ejus reformemur imaginem, quam nobis ut pretiosissimum quiddam et charissimum custodiendam dedit, dum nos ipsos nobis tales dedit, qualibus nihil possit præter ipsum anteponi. Hac autem actione nihil mihi videtur operosius, et nihil est cessationi similis: neque tamen eam suscipere aut implere animus potest, nisi eo ipso adjuvante cui redditur. Unde fit ut homo ejus clementia reformandus sit, cujus bonitate ac potestate formatus est.

CAPUT XXIX.

Scientia et sensus quid differant.

LVI. SED ad propositum redire cogimur. Quare vide utrum tibi jam probatum sit, feras non habere scientiam, totamque illam velut imaginem scientiæ, quam miramur, vim esse sentiendi. E. Probatum sane, et si quid de hoc

¹ Retract. c. viii, n. 3. — ² In editis veteribus caput male incipit ad hæc verba sequentia: A. Quid aliud putas, etc. Item caput sequens ad hæc alia: Quidnam id est, etc.

diligentius quærendum est, aliud tempus aucupabor, nunc nosse cupio quid hinc conficias. A. Quid aliud putas, nisi definitionem illam sensus, ut antea quod nescio quid plus quam sensum includebat, ita nunc contrario vitio vacillare, quod non omnem sensum potuit includere? Habent enim feræ sensum, nec habent scientiam: quidquid autem non latet, scitur; et omne quod scitur, ad scientiam profecto pertinet: de quibus omnibus jam mihi tecum convenit. Aut igitur non est verum sensum esse passionem corporis non latentem animam; aut eo carent bestię, quia scientia carent: sensum autem concidemus bestiis: definitio ergo illa vitiosa est. E. Fateor nihil me invenire quo resistam.

LVII. A. Accipe aliud quo magis nos hujus definitionis pudeat. Nam meministi, ut opinor, tertium definitionis vitium tibi demonstratum, quo prorsus nihil est turpius cum ex neutra parte vera est, qualis est illa hominis, Homo est animal quadrupes: nam sive, Omnis homo animal est quadrupes, sive, Omne animal quadrupes homo est, qui dicit atque affirmat, insanit profecto, si non jocatur. E. Verum dicis. A. Quid si in hoc etiam vitio ista nostra deprehenditur, putas-ne quidquam magis esse quod sit explodendum atque exterminandam de anima? E. Quis id recuset? Sed nollem, si fieri potest, etiam hic tandiu detineri, atque interrogatiunculis agitari. A. Nihil est quod metuas; jam enim confectum est negotium: an tibi nondum persuasum est, cum de differentia ferarum et hominum ageretur, aliud esse sentire, aliud scire? E. Imo maxime. A. Aliud ergo sensus, aliud scientia. E. Ita est. A. Non autem sentimus ratione; sed aut visu, aut auditu, aut olfactu, aut gustatu, aut tactu. E. Assentior. A. Et omne quod scimus, ratione scimus: nullus igitur sensus scientia est. Quidquid autem non latet, ad scientiam pertinet: ad

nullum ergo sensum pertinet non latere, ut nullus homo quadrupes recte dici potest. Quamobrem ista nostra definitio suscepta tua, non solum alienos terminos invasisse, neque aliquid sui juris reliquisse, sed nihil omnino habuisse proprium, totumque alienum occupasse convicta est. E. Quid ergo agemus? Patieris-ne illam de iudicio ita discedere? Quanquam enim ego ei defensionem qualem potui præbuerim, tu tamen ipsam litis formulam, quæ nos decipit, composuisti. Et ego quidem tametsi obtinere non potui, bona fide affui, quod mihi satis est. Tu vero si prævaricationis arguaris, quid facias, a quo et producta est ut iurgaret audenter, et oppugnata ut turpiter cederet? A. Numquidnam est hic quisquam iudex, a quo huic vel mihi metueadum sit? Ego te privatim quasi adhibitus jurisconsultus, instruendi causa refellere volui, ut cum ad iudicium ventum fuerit, paratus assistas.

CAPUT XXX.

Anima que ubique sentiat in corpore, non idcirco est per totum corpus diffusa.
 LYIII. E. Est ergo aliquid quod pro ista proferas, quam mihi invalidissimo temere defendendam tuendamque commendas? A. Est certe. E. Quidnam id est, obsecro? A. Quia quanquam sit aliud sensus, aliud scientia, illud tamen non latere utrique commune est, ut ipsi homini et bestię, quamvis plurimum differant, animal tamen esse commune est: non latet enim quidquid animæ apparet, sive per temperationem corporis, sive per intelligentiæ puritatem; atque illud primum sensus, hoc autem alterum scientia sibi